
BIBLIOTHEEK

Onderwerpsontsluiting

Omar Van Hoeylandt, departement Bibliotheek AMSAB

O..., het gebruik van woorden zegt niets...

Bovenstaande versregel van Gerrit Kouwenaar zou de gestandaardiseerde aanhef moeten zijn van iedere thesaurus of trefwoordenlijst, dé lijfspreuk van bibliothecarissen en documentalisten belast met ontsluiting van documenten, en in iedere bibliotheek, in ieder archief of documentatiecentrum zou deze versregel boven elk beeldscherm moeten prijken.

De virtuele bibliotheek

Met deze inleiding wil ik mij een beetje indekken tegen de kritiek die als vanzelfsprekend bij u, geachte lezer, zal opkomen, de aversie ook, tegen het gegoochel met jargon dat zo welig tiert in het hypergespecialiseerde wereldje van 'informatiemakelaars'. Ik voel met u mee als ze u om de oren slaan met uitspraken als: *"De bibliotheken zullen de idee moeten opgeven van een statische collectie [...] en eerder moeten denken aan de 'virtuele bibliotheek' of 'De digitale bibliotheek' [...] als dominerende on line bron voor 'humanities'-informatie"*⁽¹⁾, en bij het lezen van vakliteratuur krijg ik kippenvel van zoveel gebalde vaktaal. Die gaat dan over het ontwerpen van nieuwe interfaces, het verspreiden van elektronische hypertext-gestructureerde handboeken over netwerken en de codering van documenten in SGLM (Standard Generalised Markup Language), waarbij de mogelijkheden van HyTime worden onderzocht en men tenslotte tot de conclusie komt dat World Wide Web (WWW), een hypertext-navigatie-instrument voor Internet, uitgegroeid is tot het

krachtigste instrument voor ontsluiting van elektronische informatiebronnen, dat uitgerekend dat WWW gebruik maakt van HTML (HyperText Markup Language)... We weten natuurlijk wel dat de eerste WWW-cliënt-programma's tekst-georiënteerde browsers waren maar gelukkig, nadien kwamen er ook grafische browsers... Voilà.

Neen, ik wil geen soortement back to basicspleidooi (terug in de stofassen achter de kaartenbak). Alhoewel... hoeveel tijd, hoe ontzaglijk veel werk en overleg heeft het gekost om informatie zodanig te ordenen, te structureren, te organiseren met als doel publicaties en collecties systematisch en efficiënt toegankelijk te maken. Hoeveel generaties bibliothecarissen hebben, lang voor er sprake was van informatietechnologie, zich uitgesloofd met kaartjes en kaartenbakken en met als eindresultaat van deze informatie-ordening: de fameuze kaartcatalogus, 'een intellectuele prestatie van formaat'. *"Dit ordeningsproces was zó goed gestructureerd dat de tijd rijp werd voor technologische vervanging."*⁽²⁾ Niet eerder.

Is informatie ook kennis?

Ik begrijp natuurlijk wel dat wij, geconfronteerd met uiterst ingrijpende en soms aangrijpende technologische innovaties, niet de andere kant kunnen (mogen) uitkijken. Een artikel met als titel: "*HyperLib, een hypertext-interface voor een bibliotheek- en informatiesysteem*"⁽³⁾ intrigeert mij uitermate. Ik pleit enkel voor behoedzaamheid, wat meer bescheidenheid ook en voldoende kritische distantie. Want informatietechnologie heeft in de documentaire wereld vooral een ondersteunend karakter. We spreken bij voorkeur over informatisering in plaats van over automatisering, "*want je kan informatiesystemen wel gebruiken om kennis te documenteren maar over vervanging van intellectuele beslissingskracht door informatiesystemen hoeven we nog helemaal niet te denken*"⁽⁴⁾.

Het zou een vergissing zijn om de verwachtingen ten aanzien van automatisering te projecteren op die gebieden die alleen in aanmerking komen voor ondersteuning: "*Kennis is nog niet te automatiseren [...] het is absoluut iets anders dan informatiemanagement*"⁽⁵⁾.

Van belang zijn een duidelijk plan voor onderhoud van eigen kennis -al was het maar een lijst van tijdschriften en naslagwerken die cruciaal zijn voor het op peil houden van de aanwezige kennis- en vooral het investeren in extra opleidingsprogramma's. Vruchtbaar in deze discussie is "*te vragen wat er mis gaat als een instelling of organisatie geen kennis zou hebben of vanaf een bepaald moment de bestaande kennis niet meer zou voeden en onderhouden. De link tussen informatievoorziening en kennispotentieel in een organisatie ontgaat velen, maar hij bestaat wel degelijk, en is met de huidige middelen niet technologisch te vervangen. Ook niet met de elektronische snelweg*"⁽⁶⁾.

Bibliothecarissen hebben (dus) teveel schrik om uit de boot te vallen of de trein te missen als ze zich niet in snel tempo weten aan te passen aan een samenleving die steeds meer bepaald wordt door de informatie-economie en de informatietechnologie. Natuurlijk moeten in dit technologische en economische klimaat bibliothecarissen zich vragen stellen over de essentie van hun rol in de bibliotheek: is zij/hij een informatieverzorger, een samensteller van gespecialiseerde boekencollecties? Is zij/hij een intermediair tussen vraag en aanbod en is haar/zijn specialisatie meer dan het verschaffen van begeleiding bij de zoektocht van gebruikers? Is zij/hij een specialist in traditionele én moderne informatiedragers?... Maar klakkeloze technologisering leidt tot mismatch: "*technologie wordt ingevoerd zonder te weten waartoe en zonder het achterliggende doel voldoende expliciet te maken en er wordt wel geïnvesteerd in technische infrastructuur, maar nauwelijks in de mensen die ermee moeten werken*"⁽⁷⁾.

Moedig vind ik de bibliothecaris die zich voor een forum van honderdtwintig collega's verzet tegen de introductie van Internet in de Openbare Bibliotheken om op die manier te waarschuwen "*voor de tendens om perifere taken te transformeren in hoofdtaken, terwijl de traditionele opdrachten niet eens vervuld kunnen worden*"⁽⁸⁾.

Onderwerpsontsluiting⁽⁹⁾

Het geraas op de informatiesnelwegen overstemt bovendien de discussie over ontwikkelingen in de onderwerpsontsluiting, nochtans blijft "*het nadenken over het belang van onderwerpsontsluiting voor informatiebemiddeling in de komende jaren erg belangrijk*"⁽¹⁰⁾.

De wijze waarop gezocht wordt is ingrijpend veranderd. Het kaartsysteem of de gedrukte bibliografische hulpmiddelen waren lineair

geordend: alfabetisch of volgens de regels van een classificatieschema. Vandaag hoeft de gebruiker deze ordeningsregels niet meer te kennen. In plaats daarvan is een 'command-language' gekomen. Deze bestaat uit codes (of antwoorden op menu's) die het zoekprogramma duidelijk maken wat er moet gedaan worden. Voor gevorderden zijn er de regels van het Boleaanse algebra. Hoe dan ook, de opkomst van de on linecatalogus heeft ertoe geleid dat het aantal ingangen per document is vergroot. Het is heel evident geworden om te zoeken op afzonderlijke woorden uit titels. Bijvoorbeeld het antwoord op de vraag: "Geef mij alle morele en financiële verslagen van zowel de nationale congressen als de congressen van de verschillende federaties van de BSP/PSB in de jaren '60", zou via het zoeken in een kaartcatalogus tamelijk wat tijd vergen. In een on linecatalogus haal je met één vraag aan het systeem plus wat verfijning van de zoekvraag (via bepaalde opties), in een handomdraai, de juiste relevante informatie tevoorschijn.

Een thesaurus of een trefwoordensysteem zijn eveneens 'ingangen' waarmee een gebruiker op zoek kan gaan naar informatie. Het zijn een soort instrumenten waarbij een natuurlijk vraagpatroon omgezet wordt in 'juiste' termen (indexeertaal) die door het informatiesysteem begrepen worden. We moeten ons vooral niet teveel illusies maken: uit onderzoek blijkt namelijk dat de presentatie van zo'n indexeertaal weinig of niet afgestemd is op de behoefte van de zoekers⁽¹¹⁾. Indexeertaal is vooral bedacht vanuit het standpunt van de indexeerder.

Thesauri en trefwoordensystemen worden tot nu toe vooral toegepast in een vaktechnische omgeving. In heel wat literatuur over 'onder-

werps zoeken' is men "na twee bladzijden de gebruiker kwijt en wordt het een theoretisch be-
toog onder specialisten⁽¹²⁾". De intentie bestaat om presentatie en taal beter af te stemmen op de behoefte van de gebruiker. Het is onder meer de bedoeling dat de zoekvraag geformuleerd wordt in de gewone omgangstaal en dat het systeem haar/hem dan alle relevante publicaties verschaft en dat men vanuit de gevonden documenten kan navigeren naar gelijkaardige niet gevonden documenten.

AMSAB-trefwoordenlijst

Onderwerpsontsluiting van documenten is op het AMSAB een oud zeer. "Nog in het 'oude AMSAB' zijn de eerste stappen gezet in de richting van een gemeenschappelijk trefwoordensysteem"⁽¹³⁾. Sinds men midden 1991 startte met de automatisering (VUBIS), werden er regelmatig vergaderingen georganiseerd met de verschillende departementen om tot een geïntegreerde inhoudsontsluiting te komen. Elk departement gebruikte tot dan toe een eigen trefwoordensysteem. Merkwaardig genoeg spreekt men al van bij het begin over "de bouw van een thesaurus"⁽¹⁴⁾, waarbij de verschillende trefwoordenlijsten van de departementen Archief, Beeld en Geluid en Bibliotheek de bouwstenen zouden vormen voor de toekomstige thesaurus. Er wordt ook (te recht) gepolst naar het "engagement in de departementen [...] om een geïntegreerde ontsluiting te realiseren van de eigen collecties"⁽¹⁵⁾. Tenslotte "heeft elk departement een eigen stuk weg afgelegd en wil die wellicht beschermen"⁽¹⁶⁾.

Intussen is er al heel wat weg afgelegd. Aanvankelijk werd geopteerd voor de constructie van een eigen thesaurus, met het oog

daarop werd een beroep gedaan op externe expertise. Erwin Pairon (Koninklijke Bibliotheek) zou de eerste schuchtere stappen begeleiden. Het bleef echter bij enkele vrij algemene richtlijnen omtrent inhoudelijke ontsluiting. Voor een intensieve begeleiding ontbraken geld en tijd. Want zoveel is intussen duidelijk: voor de opbouw van een behoorlijke thesaurus is gedurende drie jaar een projectteam nodig dat bestaat uit enkele (voltijdse) medewerkers die bovendien ondersteund worden. Ook het onderhouden van de thesaurus is een serieuze activiteit. Nadat de opbouwfase afgesloten is blijft het noodzakelijk een thesaurus zeer regelmatig aan te passen: nieuwe termen toevoegen, bestaande termen en relaties veranderen en termen verwijderen. De kosten voor personeel blijven in die zin als structurele kosten bestaan.

Vertrekkend vanuit de reële situatie in het AMSAB en steunend op advies van deskundigen: "als je over weinig tijd en geld beschikt, werk dan liever aan een goede trefwoordenlijst" leek ons de keuze voor een trefwoordenlijst zeer zinvol. Bovendien is het zo dat bij documentaire informatiesystemen de mogelijkheid bestaat te zoeken op afzonderlijke elementen van trefwoorden. Hierdoor wordt het verschil tussen een thesaurus en een trefwoordensysteem in onlinesituaties steeds kleiner. Een 'standaardtrefwoordenlijst' zoals die momenteel in het AMSAB wordt gebruikt, die voornamelijk bestaat uit 'bouwstenen' (cf. thesaurustermen) voor het construeren van trefwoorden en waarbij gebruik gemaakt wordt van het klassieke verwijspatroon ('zie' en 'zie ook'), vertoont grote overeenkomst met een thesaurus. Dergelijke lijst wordt ook wel 'trefwoordentheseaurus' genoemd. Het mag een troost wezen!

Maar de toekomst lonkt. Binnen afzienbare tijd wordt het AMSAB aangesloten op Internet, met alle boeiende uitdagingen die daarmee gepaard gaan.

- (1) P. VAN LANDEGEM, *Electronic Publishing and Libraries : the Challenges of New Partnerships*. In : *Bibliotheek- en Archiefgids*, 72(1996)3, pp. 128-131.
- (2) J. DE VUIJST, *Informatie en kennis*. In : *NBBI bericht*, 8(1996)2, pp. 8-9.
- (3) J. CORTHOUTS e. a.. In : *Bibliotheek en Archiefgids*, 71(1995)3
- (4) J. DE VUIJST, *Informatie en kennis*, p. 9.
- (5) J. DE VUIJST, *Informatie en kennis*, p. 9.
- (6) J. DE VUIJST, *Informatie en kennis*, p. 9.
- (7) P. VAN HAAREN, *Document delivery in de jaren negentig*, Utrecht : NVB-VOGIN, 1992, p. 41.
- (8) In : *Bibliotheek- en Archiefgids*, 72(1996)3, pp. 123.
- (9) Met onderwerpsontsluiting bedoelen we de inhoudelijke ontsluiting of indexerings van een document.
- (10) T. BROECKX e. a., *Woord vooraf*. In : *Bang voor onderwerpsontsluiting*, Antwerpen : VVBAD, 1994, p. 5.
- (11) *Thesaurusbouw : handboek voor opleiding en praktijk*, Den Haag : NBLC, 1992, p. 107.
- (12) C. BAELE, *Samenvoeging van verschillende ontsluitingssystemen: de 'Techrom' als case study*. In : *Bang voor onderwerpsontsluiting*, p. 66.
- (13) P. CREVE [persoonlijke documentatie], *Omtrent de bouw van een thesaurus*, Gent : AMSAB, 1992, p. 1
- (14) P. CREVE, *Omtrent [...]*, p. 1.
- (15) P. CREVE, *Omtrent [...]*, p. 1.
- (16) P. CREVE, *Omtrent [...]*, p. 1.